

Вікторія Яшкіна

Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

МУЛЬТИЛІНГВАЛІЗМ АБО КУЛЬТУРНЕ РОЗМАІТТЯ?

АНОТАЦІЯ

Головна мета цієї праці полягає, перш за все, у тому, щоб висвітлити ідею про те, що інтеграційна характеристика будь-якої національної культури, що є предметом дослідження соціальної психології у країнах Західної Європи, вочевидь, може бути охарактеризованою, як зосередження духовних прагнень нації в цілому й наочне втілення глибинно вкоріненого, стійкого типу індивідуальної та колективної свідомості і, як наслідок, й моделей поведінки представників цієї нації. Цінності, що складають саму сутність, основу культурної ментальності, є своєрідною «лінією тяжіння», адже вони є джерелом перетворення емпіричної різноманітності національних культур у єдину систематичну цілісність, єдиний соціокультурний простір.

Являючи собою органічний синтез світоглядної та психологічної орієнтації, ментальність, як така, по суті, окреслює рамки культурного та семантичного простору суспільства. Її формування відбувається завдяки взаємодії різноманітних чинників, як то, природних, соціокультурних, психологічних тощо, що розвиваються під впливом середовища проживання людини, соціальних умов та культурних традицій. Національна та культурна ментальність, у свою чергу, є феноменом, джерелом та причиною утворення та відтворення усіх тих ключових чинників, що продовжують своє існування у побуті, традиціях, текстах, значеннях та семантико-лінгвістичних одиницях, а також у мові в цілому.

Іншим концептуальним посиланням цієї роботи є твердження про те, що, у світлі вищезазначеного, наявне значне поширення мультілінгвізму, як соціального та культурного феномену й складової глобалізації, вочевидь, має бути вагомим питанням до обговорення, враховуючи його позитивний, хоча й часом суперечливий вплив на сучасне культурне життя.

Ключові слова: культурна ментальність, культурна ідентичність, мультілінгвізм, білінгвізм, глобалізація.

Вступ

Культурна ментальність (від лат. *mentalis* – «розумовий», й лат. *cultura* – «культивування, виховання») є концепцією, впровадженою Пітірімом Сорокіним задля позначення головної

компоненти будь-якої соціокультурної системи, адже вона є способом розуміння світу, що встановлює ієрархію цінностей й визначає критерії істинності [5].

П. Сорокін визначає два протилежні типи культурної ментальності:

1) Спекулятивна (ідеологічна) ментальність, за якою світ визнається вічним (нескінченим у часі), а його духовна сутність вважається не доступною для чуттєвого сприйняття. Найважливішими для людини є духовні потреби, тоді як фізичні, тілесні імпульси підлягають придушенню чи обмеженню; прогрес та саморозвиток розуміють як формування здатності до опанування власних інстинктів та схильностей; цінності є споконвічними, незмінними й незалежними від обставин; істину можна познати лише шляхом набуття досвіду містичних переживань, інтуїтивних прозрінь, віри, одкровенень чи, займаючись високим мистецтвом. Всі цінності є віддзеркаленням релігійних феноменів й мають бути об'єктом споглядання й високого осмислення (медитації); гроші та власність є лише засобами для досягнення вищих цілей;

2) Чуттєва культурна ментальність – світ є матеріальним й доступним для розуміння людським розумом; найважливішими є фізичні потреби, й кожен має прагнути їх максимального задоволення; прогрес полягає у опануванні навколишнього середовища; цінності є мінливими й відносними; істину встановлюють шляхом експериментів та спостережань на логічних засадах [5].

Водночас, між цими двома типами ментальності можна виділити ще один, перехідний, так би мовити, середній тип – ідеалістичну культурну ментальність. Історію людства можна описати як серію «тектонічних» змін культурної ментальності: від спекулятивної, минаючи ідеалістичну, до чуттєвої й у зворотному напрямку, від чуттєвої, минаючи ідеалістичну, до спекулятивної [5].

Сьогодні, завдяки цьому різноманіттю, ми маємо можливість спостерігати (й вивчати) чуттєву культурну ментальність, що є панівною у наш вік технічного розвитку, урбанізації та глобалізації.

З іншого боку, саме глобалізація сприяє відчутному прискоренню процесів «соціодинаміки культури» (А. Мoll). Глобалізація «легітимізує» існування певних культурних стандартів, за якими людина, що живе в інформаційному суспільстві, має, перш за все, володіти декількома іноземними мовами і, відповідно, володіти навичками комунікації з представниками інших культурних світів, осередків тощо.

Іншими словами, глобалізація створює умови для того, щоб культури й культурні цінності нарешті подолали сталі рамки й вийшли за межі локальних громадських, племінних й територіальних

осередків. Внаслідок цього мають відкритися принципово нові інформаційні горизонти, коли найбільш передові ідеї, знання та навички, накопичені певними етнічними групами, зможуть набути широкого розповсюдження в інших культурних осередках, сприяючи створенню у свідомості різних національних груп більш чіткого уявлення про інші культури та місце, що вони займають у загальній картині національних та етнічних культур нашого світу.

Глобалізація безумовно підсилює інтенсивність «інформаційного потоку», завдяки чому різні культури мають можливість подолати власні етнічні чи національні обмеження. В основу ідеї глобалізації покладено базисний принцип співіснування різних культурних світів, принцип мультикультуралізму, що вважається обов'язковою складовою державної культурної політики, яка впроваджується у сучасному інформаційному суспільстві й дозволить досягти позитивних результатів щодо взаємопорозуміння у всьому світі.

З іншого боку, існує й абсолютно протилежна точка зору, прибічники якої наполягають на тому, що глобалізація спричиняє різке загострення проблеми національної та культурної ідентичності (S. Benhabib, V.Koutyrev). Вони

наголошують на тому, що мультикультуралізм, взятий за базисний принцип будь-якою культурою, не сприятиме налагодженню позитивної взаємодії, зокрема, у такому аспекті як культурний діалог ментальностей. Іншими словами, глобалізація призведе до фрагментації та локалізації [8].

Намагаючись хоча б частково вирішити цю дилему, пропонуємо звернутися до розгляду одного з головних принципів глобалізації. Мультикультуралізм, що завжди лишається у фокусі запеклих дебатів, має у своєму арсеналі цілу низку вагомих концепцій, не останнє місце серед яких посідає мультилінгвізм.

Теорія

За загальними висновками низки сучасних досліджень доведено, що *мультилінгвізм* є соціокультурним феноменом, який поширює свій вплив на більш ніж дві третини населення земної кулі, що, у тій чи іншій мірі, володіють двома або більшим числом мов. Результати цих підрахунків також надають актуальності таким термінам як «*полілінгвізм*» та «*багатомовність*», адже майже чверть країн світу визнають на своїй території дві офіційні мови, а у

невеликій кількості країн діють відповідно три або навіть більше офіційних мов, тоді як фактична кількість мов, що співіснують у багатьох країнах світу, є набагато більшою [9].

Поточна актуальність *мультилінгвізму*, як соціокультурного феномену, витікає з того факту, що в епоху глобалізації одночасне володіння декількома мовами є важливою передумовою успішного існування та процвітання у територіальних громадах і суспільстві в цілому, адже однією із найважливіших складових глобалізації є взаємопроникнення матеріального й духовного компонентів різних соціальних культур. Таким чином, опанування формальних засобів комунікації і, перш за все, мов іноземних культур, є вирішальним у процесі розуміння інших.

Враховуючи загальне розуміння *мультилінгвізму* як соціокультурного феномену, головною **метою** цієї роботи вважаємо визначення ролі і значення *мультилінгвізму* як складової процесів глобалізації й встановлення балансу між культурною ідентичністю та культурним різноманіттям.

Це потребує дослідження соціального контексту, що відіграє вирішальну роль у

формуванні й розвиткові мультилінгвізму у сучасному суспільстві.

Ми також намагаємося довести, що причини *мультилінгвізму* як соціокультурного феномену зумовлені наступними **об'єктивними** чинниками:

- Міжкультурною інтеграцією в епоху глобалізації;
- Соціальним престижем мов;
- Генетичною подібністю мов;
- Соціальною мобільністю.

Повертаючись до визначень, не можемо не нагадати, що *мультилінгвізм* (полілінгвізм, багатомовність) означає застосування декількох (більш ніж двох) мов у межах певної соціальної спільноти (зокрема, певної адміністративно-територіальної одиниці чи держави), а також застосування декількох мов індивідами (чи групами осіб) таким чином, що відповідна мова обирається в залежності від конкретної комунікативної ситуації [3].

Водночас, *мультилінгвізм* є не лише здатністю володіти декількома мовами. *Мультилінгвізм* – це також особливий тип мислення, особлива модель світогляду, у якому органічно співіснують культурні цінності декількох цивілізацій. Це тип особистості, що є відкритою до міжкультурного діалогу.

Методика

Задля отримання результатів у нашому дослідженні ми застосовували наступні наукові методи, що сприяли поглибленню існуючих ідей та концепцій, а також розробці нових шляхів інтерпретації вже встановлених фактів:

1) Лінгвістичний метод, що є загально визнаним способом наукового дослідження окремих випадків для встановлення певних закономірностей й правил. Загально кажучи, цей метод є відповідним до порівняльно-історичного, тобто, спеціальні методики аналізу споріднених мов дозволили нам визначити подібні та відмінні риси у мультилінгвальних спільнотах світу;

2) Метод лінгвістичної абстракції, який ми застосовували для дослідження, аналізу та опису мовних феноменів у їх взаємодії, враховуючі зв'язки між людьми, світом та мовами;

3) Метод індукції та дедукції, який, шляхом зіставлення характеристик об'єкта, що вивчається, та наявного емпіричного матеріалу, дозволяє здійснювати збір та аналіз окремих мовних фактів, як результатів мовної діяльності. У нашій роботі цей метод допоміг зібрати та дослідити непрямі мовні докази для

формування якомога більш чіткої соціокультурної картини;

4) Методи суміжних наук, таких як психологія, соціологія, антропологія, культурологія та історія, що дозволили проаналізувати феномени, що є предметом нашого дослідження, у застосуванні до різних галузей сучасного суспільного життя [11].

Обговорення та результати

Особливим випадком *мультилінгвізму* можна вважати *білінгвізм*, як опанування та застосування двох мов в усному та письмовому спілкуванні. У американській соціології *білінгвізм* визначають як «рівнозначне застосування двох мов на робочому місці чи у навчальних закладах» [1]. Проте, найбільш повне на сьогоднішній день визначення цього феномену, на нашу думку, було надане Швейцером (Schweitzer) та Нікольським (Nikolsky), які зазначили, що «білінгвізм є співіснуванням двох мов у межах однієї мовної (мовленнєвої) спільноти, де ці мови у рівній мірі застосовуються у різних комунікативних сферах залежно від соціальної ситуації та інших параметрів комунікативного акту. Обидві мови, застосовуючись однією спільнотою, формують єдину соціокомунікативну

систему і співіснують функціональні взаємодоповнюючі складові цієї системи» [4].

Зазвичай, формування навичок володіння двома мовами у людини не є рівномірним, адже двох абсолютно однакових соціальних сфер мовного впливу та культурного вираження просто не існує. Саме тому, у визначенні білінгвізму високий рівень володіння обома мовами не є обов'язковою вимогою. Якщо мови не взаємодіють одна з одною, але при цьому володіння другою мовою є більш розвиненим, близько до рівня володіння рідною мовою, науковці зазвичай визначають це як збалансований білінгвізм. У цьому випадку, мову, рівень володіння якою є більш високим, називають домінантною, і це не обов'язково буде перша вивчена мова.

За певних обставин співвідношення мов може змінюватись на користь тієї чи іншої мови, наприклад, рівень володіння однією з мов може частково погіршитись чи негативно вплинути на рівень володіння другою мовою (*інтерференція*), розвиток мови може припинитись, або мова може бути витіснена іншою (*зміна мови*), мова може бути забутою чи перестати використовуватись (*смерть мови*). З іншого боку, застосування мови може бути відродженням чи підтримуватись

(*збереження*), а також піднесенням до рівня офіційного визнання та застосування. Ці умови стосуються не лише індивідуальних носіїв, але й цілих мовних спільнот [12].

Повертаючись до *мультилінгвізму*, не можна не згадати той факт, що він є невід'ємною частиною чи навіть феноменом культури ХХІ століття. *Мультилінгвізм* притаманний усім регіонам світу, існуючи у різних формах і проявах. Володіння мовами, які є головним засобом комунікації та обміну інформацією між людьми різних країн світу, набуває все більшого значення. *Lingua franca*, або мова міжнародного спілкування, зберігає свою інтернаціональну функцію, зближуючі, духовно і морально, людей різних національностей [6].

Таким чином, мультилінгвізм завжди був й лишається на сьогодні тим феноменом, який є необхідним для співіснування різних етносів та культур, феноменом, який можна вважати дійсно позитивною рисою сьогодення, навіть незважаючи на те, що він часом стає об'єктом жвавих дебатів між прихильниками двох протилежних точок зору: від натхненної прихильності до запеклого опору і абсолютного неприйняття.

Противники цього явища наголошують на тому, що мультилінгвізм нівелює саму можливість існування унікальної монолінгвальної культури і, у цьому сенсі, становить загрозу для збереження подібних культур. Прибічники підкреслюють значення мультилінгвізму як феномену, що відіграє провідну роль у розширенні культурних горизонтів етносу шляхом спілкування з іншими культурами, адже він здатен «акумулявати» накопичені різними народами й потенційно засвоєні загальнолюдські цінності.

Поважаючи усі протилежні точки зору, ми лише можемо зазначити, що у сучасному світі, коли люди прагнуть встановлення загальнолюдських цінностей задля досягнення «глобального гуманізму», який створював би можливості для реалізації гуманістичного типу суспільства на базі різних національних моделей, небажання визнати роль мультилінгвізму у формуванні соціального різноманіття й віддати йому належне як позитивному чинникові у налагодженні міжкультурної взаємодії здається щонайменш наївним.

Мультилінгвізм як соціокультурний феномен супроводжується виникненням принципово нових освітніх завдань, націлених на підготовку молодих людей до

життя у мультинаціональному й мультикультурному середовищі. Він потребує формування навичок спілкування та взаємодії із людьми різних національностей, рас та релігій.

Інтеграція міжнародної спільноти, а також розвиток планетарного світогляду вимагають серйозної уваги до національних традицій в освіті, створення умов для формування як культурної ідентичності етносів, так и більш різноманітного, диверсифікованого й комплексного культурного середовища для розвитку особистості.

Таким чином, соціальна сутність сучасної мультилінгвальної освіти має у своїй основі процес формування не лише мовної, але й загальної суспільної компетенції із здатністю справжнього розуміння моделей поведінки у різних культурних контекстах [14]. Вона вирішує проблему руйнування ієрархії національностей, прищеплюючи критичний світогляд і світосприйняття, а також розвиваючи комунікативні можливості особистості.

Більш того, ця система освіти сприяє більш глибокому, осмисленому відношенню нації до власної мови і культури. Все вищезазначене робить процес соціокультурного обміну

етнічними цінностями більш стабільним, безпечним, надійним і контрольованим, сприяючи свідомому збереженню національної культури носіями мови й розвиваючи більш позитивний соціокультурний досвід у кожному окремому суспільстві.

Висновки

Враховуючи культурні аспекти глобалізації, стає абсолютно очевидним, що екстенсивний характер інформаційних процесів робить культурний обмін та діалог культур абсолютно неминучим. Внаслідок цього, відбувається формування загальної універсальної культури, що є продуктом синтезу індивідуального історичного, соціокультурного, релігійного й іншого досвіду людства та державних утворень.

Виходячи з вищезазначеного, можна чітко стверджувати, що повага до культурної спадщини, а також адекватне сприйняття складових елементів інших культур шляхом діалогу є головним шляхом розвитку загальнолюдської цивілізації в епоху глобалізації.

Досі не встановлено, скількома мовами може оволодіти людська істота. Ми знаємо лише те, що в історії людства завжди були люди, здатні не лише

користуватися рідною мовою, а й опанувати багато інших, іноземних мов. В основу культурної різноманітності покладено визнання складності культурної картини світу як на індивідуальному рівні, так і на рівні етнічних груп. Концепція глобалізації та мультилінгвізму припускає, що рідною мовою особи може бути не обов'язково мова етнічної приналежності чи мова основного застосування, але й мова, яку людина знає краще та застосовує у повсякденному житті.

Таким чином, мультилінгвізм як соціокультурний феномен поступово стає повсякденною реальністю в усьому світі. Зокрема, встановлено, що:

Мультилінгвізм є дійсним лінгвосоціальним фактом, поширеним серед переважної більшості населення земної кулі, завдяки зростанню взаємодії економічних, наукових, культурних та політичних інтересів людства;

Мультилінгвізм є засобом соціалізації; він допомагає сформувати основні норми порозуміння, співчуття й толерантності за рахунок соціокомунікативних процесів, що є спеціально організованими й впровадженими у білінгвальних моделях освіти;

· Суспільне значення феномену мультілінгвізму полягає у тому, що він веде не до втрати, а до розширення культурної ідентичності. Він сприяє свідомому й поважному відношенню до досягнень рідної культури, що досягається за рахунок загального культурного збагачення особистості й можливості приймати участь у міжкультурному діалозі;

Мультілінгвальна соціальна ідентичність у мультикультурному

контексті є необхідною умовою досягнення адекватного рівня суспільної компетенції, що допомагає зберегти власну культурну ідентичність й посилити здатність до соціальної мобільності в межах існуючого культурного середовища. Мультілінгвізм поліпшує рівень адаптації до нових соціокультурних середовищ, дозволяючи подолати ефект «культурного шоку» й уникнути маргінального соціокультурного становища.

Список літератури:

1. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) [Текст] / Е.М. Верещагин. – М. : Изд-во МГУ, 2010. – 160 с.
2. Головаха Є., Горбачик А., Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» (2005–2009) [Текст]/ Є. Головаха, А.Горбачік. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – С. 114–115.
3. Зограф Г. А. Многоязычие [Текст] / Г.А. Головаха // Лингвистический Энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 303 с.
4. Кутырев В.А. Культура и технология: борьба миров [Текст] / В.А. Кутырев. – М., 2001. – 263 с.
5. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] П.А. Сорокин. – М., 1992. – С.213-217.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
7. Швейцер А. Д., Никольский Л.Б. Введение в социолингвистику [Текст] / А.Д. Швейцер, Л.Б. Никольский. – М.: Высшая школа, 2008. – 215 с.

Web references

8. Benhabib, Seyla, The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era / S. Benhabib // [Electronic resource] : Access : <http://press.princeton.edu> [14.09.13]
9. Haskelberg, Maria, Bilingualism / M. Haskelberg // [Electronic resource] : Access : <http://www.log-center.ru/hints/dvuyazichie/bilingvizm> [21.08.13].
10. Kulsarieva A.T., Multilingualism as a condition for dialogue between cultures / A.T. Kulsarieva // [Electronic resource] : Access : <http://kazakheli.kz/publications/> [09.08.13]
11. Методы лингвистического исследования и описания языка, обусловленные функционально-стилистическим инвариантом [Электронный ресурс] - Режим доступа:<http://gerebilo.ucoz.ru> [09.08.13]

12. Online Encyclopedia Krugosvet. Bilingualism // [Electronic resource] : Access : <http://www.krugosvet.ru> [17.07.13]
13. Радаева Ксения, Секреты полиглотов / К. Радаева // [Электронный ресурс] : Режим доступа: <http://www.sido.ru/library/publications>
14. Shirin A.G. Pedagogical aspects of bilingualism: the development of new scientific school / A.G. Shirin / [Electronic resource] : Access : <http://edu.novgorod.ru>. [09.08.13]